

Z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego

(Charakter prawny dokumentu uprawniającego
do przejazdu ulgowego)

GŁOSA DO WYROKU Z 29 VI 2004, P 20/02*

1. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego jest poświęcone kwestii korzystania z usług przewoźnika na zasadach ulgowych. Wywód prawny opiera się na wykładni dokumentu, za pomocą którego podróżny wykazuje uprawnienie do przejazdu ulgowego. Stosowny dokument (legitymacja) jest ilustracją uprawnienia. Podróżny potrzebuje legitymacji w fazie wykonywania zobowiązania dwustronnego względem przewoźnika. Dokument pozwala określić rozmiar świadczenia, jakiego przewoźnik może domagać się od podróżnego na podstawie umowy przewozu. Przejściowa lub trwała niemożność zaprezentowania takiego dokumentu z reguły utrudnia uprawnionemu uzyskanie od przewoźnika świadczenia na zasadach preferencyjnych (nieodpłatnie albo ulgowo). Jeżeli podróżny nie zdoła wykazać uprawnienia do uzyskania świadczenia na zasadach preferencyjnych, to jest traktowany jak podróżny bez ważnego biletu. Z tego powodu jest zobowiązany do zapłacenia opłaty dodatkowej, oprócz zapłacenia należności za przejazd w pełnej wysokości.

Wiodący wątek wyroku TK obejmuje problem wymierzania opłat dodatkowych za jazdę bez biletu. Rezonans wypowiedzi dla praktyki obrotu prawnego oraz dla praktyki życia codziennego jest więc znaczny. Natomiast z punktu widzenia aspektów teoretycznych wypowiedź TK przyczynia się do dyskusji na temat środków symbolizujących uprawnienie, czy może szerzej - środków symbolizujących prawo podmiotowe posiadacza dokumentu. Interpretacja myśli sformułowanej w wyroku dostarcza argumentów w sporze na temat systematycznego usytuowania środków symbolizujących prawo podmiotowe, ze względu na elementy ich konstrukcji prawnej.

2. Pytanie prawne przedstawił Trybunałowi Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia, który rozpoznawał sprawę przeciwko podróżnemu. Przewoźnik żądał od podróżnego zapłaty „tytułem należności za przejazd koleją z ważnym biletem, ale bez dokumentu potwierdzającego uprawnienia do przejazdu ulgowego jego małoletniej córki, uczennicy szkoły podstawowej”. Sąd powziął jed-

---

* Dz.U. nr 160, poz. 1678, OTK-A 2004, z. 6, poz. 61.

nak wątpliwość, czy przewoźnik może od osoby uprawnionej do przejazdu ulgowego żądać opłaty dodatkowej w takiej samej wysokości, jakiej żąda od osoby, która biletu w ogóle nie nabyła albo nabyła bilet ulgowy, chociaż nie służy jej uprawnienie do przejazdu ulgowego.

W dacie sformułowania pytania obowiązujące unormowania prawa przewozowego nie różnicowały sytuacji prawnej klientów przewoźnika. Podróżny uprawniony do przejazdu ulgowego, jeżeli miał bilet, ale nie potrafił wykazać w czasie podróży uprawnienia do przejazdu ulgowego, narażał się na sankcję tej samej wysokości, jak podróżny, który biletu w ogóle nie nabył, bądź podróżny, który nabył bilet ulgowy, chociaż do przejazdu ulgowego nie był uprawniony. W opinii pytającego Sądu takie rozwiązanie prawne nie harmonizowało z treścią i wykładnią konstytucyjnych zasad równości i sprawiedliwości społecznej. Sąd zarzucił więc niezgodność z Konstytucją przepisów prawa przewozowego, przewidujących pobieranie opłat dodatkowych w takiej samej wysokości od osób, które znalazły się w różnej sytuacji prawnej.

TK podzielił wątpliwości autora pytania prawnego. Argumentację oparto na wykładni konstytucyjnych zasad równości oraz sprawiedliwości społecznej. Jest przekonywująca. Kwestionowane przepisy prawa przewozowego przestały obowiązywać ze skutkiem od 31 I 2005, jako niezgodne z Konstytucją. W konsekwencji prawo przewozowe zostało znowelizowane z tą datą¹. Z tym samym dniem weszło w życie nowe rozporządzenie wykonawcze².

3. W uzasadnieniu wyroku TK nawiązał do jednego z elementów konstrukcji prawnej legitymacji szkolnej, a mianowicie wyraził pogląd na temat zależności między legitymacją a uprawnieniem do przejazdu ulgowego. Określenie charakteru zależności jurydycznych między dokumentem a dochodzonym uprawnieniem stało się centralnym ogniwem wywodu prawnego Trybunału. Osoba uprawniona do przejazdu ulgowego poniosła ujemne skutki, ponieważ nie potrafiła wykazać podczas kontroli biletów uprawnienia do przejazdu ulgowego za pomocą legitymacji, chociaż posiadała bilet ulgowy i służyło jej uprawnienie do przejazdu ulgowego.

TK w uzasadnieniu wyroku wyraził trafną myśl, którą można przytoczyć nieomal *in extenso*. Uprawnienie do przejazdu z ulgą 50% dla uczniów szkół podstawowych wynikało wprost z przepisu ustawy. Posiadanie legitymacji szkolnej, ani w ogóle, ani „przy sobie”, nie było warunkiem istnienia tego uprawnienia. Legitymacja szkolna jedynie potwierdza istnienie uprawnienia. Właśnie te wnioski TK zasługują na dodatkową analizę.

4. Trybunał podjął wątek konstrukcji prawnej środków symbolizujących prawo podmiotowe niejako mimochodem, przy okazji i na potrzeby rozstrzygnięcia postawionego problemu konstytucyjnego. Niezbyt obszerna wypowiedź TK uświadamia jednak wewnętrzne zróżnicowanie i bogactwo konstrukcyjno-

---

¹ Ustawa z 16 XII 2004 o zmianie ustawy - Prawo przewozowe (Dz.U. nr 281, poz. 2780).

² Rozp. Ministra Infrastruktury z 20 I 2005 w sprawie sposobu ustalania wysokości opłat dodatkowych z tytułu przewozu osób, zabranych ze sobą do przewozu rzeczy i zwierząt oraz wysokości opłaty manipulacyjnej (Dz.U. nr 14, poz. 117).

-prawne w ramach niejednorodnej kategorii środków symbolizujących prawo podmiotowe. Na tle zapadłego wyroku występują dwa rodzaje środków symbolizujących prawo podmiotowe, charakterystyczne dla różnych grup z uwagi na wiodące elementy konstrukcji prawnej - legitymacja szkolna oraz bilet kolejowy. W wypowiedziach judykatury taka kombinacja jak dotąd nie pojawiała się. Dotychczasowe wypowiedzi doktryny i judykatury poświęcone były w głównej mierze dokumentom drugiego rodzaju, tj. znakom legitymacyjnym stwierdzającym obowiązek świadczenia i kategoriom im pokrewnym³, nie licząc wypowiedzi na temat papierów wartościowych. W konstrukcji prawnej obu wspomnianych środków symbolizujących prawo podmiotowe można wyodrębnić cechy wspólne. Niemniej jednak ich charakter prawny nie jest jednakowy, za sprawą cech swoistych o wadze nader doniosłej.

5. Wspólnym elementem konstrukcji prawnej środków symbolizujących prawo podmiotowe jest powiązanie prawa podmiotowego ze środkiem je symbolizującym (nośnik). Źródłem tej zależności jest zdarzenie prawne, z którego wywodzi się prawo podmiotowe, przysługujące posiadaczowi środka symbolizującego prawo podmiotowe.

Zależność między prawem podmiotowym a środkiem je symbolizującym powstaje w wyniku aktualizowania się skutków zdarzenia prawnego. Określenie charakteru prawnego tego zdarzenia jest podstawą zabiegów systematyzacyjnych.

Jeżeli takim zdarzeniem prawnym jest czynność prawna, to mamy do czynienia np. ze znakiem legitymacyjnym stwierdzającym obowiązek świadczenia (art. 921¹⁵ k.c.). Ta kategoria jurydyczna zasługuje na miano środków symbolizujących uprawnienie wierzyciela⁴. Do tej samej grupy należy zakwalifikować papiery wartościowe i inne środki symbolizujące prawo podmiotowe, stosowane w obrocie prywatnoprawnym.

Źródłem zależności między prawem podmiotowym a środkiem je symbolizującym może być także inne zdarzenie prawne niż czynność prawna. Jeżeli źródłem zależności między prawem podmiotowym a środkiem je symbolizującym jest czynność prawa administracyjnego (akt urzędowy), to można traktować tę kategorię jurydyczną jako środki symbolizujące prawo podmiotowe z dziedziny prawa publicznego. Sugerowaną propozycję terminologiczną można poddać pod dyskusję. Paleta środków symbolizujących prawo podmiotowe, wystawionych (wyemitowanych) bez związku z powołanym (równolegle albo wcze-

---

³ Zob. W. Czachórski: *Prawo zobowiązań w zarysie*, Warszawa 1968, s. 709; St. Grzybowski: *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 2, Ossolineum 1976, s. 989; E. Łętowska: *Podstawy prawa cywilnego*, Warszawa 1995, s. 167; Z. Radwański, J. Panowicz-Lipska: *Zobowiązania. Część szczegółowa*, Warszawa 1996, s. 316; H. Cieplą: *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. II, Warszawa 1997, s. 596; Cz. Żuławska: *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, Warszawa 1997, s. 597; K. Zawada: *Kodeks cywilny - Komentarz*, t. II, Warszawa 1998, s. 658 i n.; M. Bączyk: *Papiery wartościowe*, Zakamycze 2000, s. 39 i n.; wyrok SN z 15 I 1998, III CKN 322/97, OSN 1998, z. 7-8, poz. 129 z głosą A. Szpunara: OSP 1998, z. 9, poz. 164; wyrok SN z 16 IV 2003, I CKN 202/01, „Prawo Bankowe” 2004, nr 4 z głosą K. Zacharzewskiego, „Prawo Bankowe” 2005, nr 2, s. 22.

⁴ Zob. K. Zacharzewski, jw., s. 27.

śniej) stosunkiem obligacyjnym jest niezwykle szeroka. Właśnie tego rodzaju dokumenty znajdują się w posiadaniu uczniów i studentów, sędziów, prokuratorów, przedstawicieli palestry, parlamentarzystów, nauczycieli, nauczycieli akademickich, kombatanów, osób wykonywających różne profesje w otoczeniu sfery budżetowej (funkcjonariusz policji, funkcjonariusz celny, pracownik aparatu skarbowego), a nawet poborowych (książeczka wojskowa), kierowców (prawo jazdy), czy żeglarzy (patent).

6. Zdarzenie prawne leżące u podstaw wystawienia środka symbolizującego prawo podmiotowe z dziedziny prawa publicznego odnosi jednocześnie przynajmniej dwa skutki, podobnie jak w przypadku środków symbolizujących uprawnienie wierzyciela.

Po pierwsze, w wyniku aktualizowania się skutków zdarzenia prawnego, leżącego u podstaw wystawienia, powstaje zależność między prawem podmiotowym a nośnikiem.

TK w uzasadnieniu wyroku stwierdził, że „uprawnienie wynika wprost z ustawy”. Stwierdzenie TK poddaje się jednak retuszowi precyzującemu. Uprawnienie powstaje bowiem w efekcie zaktualizowania się skutków zdarzenia prawnego, leżącego u podstaw związania prawa podmiotowego ze środkiem je symbolizującym. Źródłem zależności między prawem podmiotowym a środkiem symbolizującym prawo podmiotowe nie jest bowiem ustawa, lecz określone zdarzenie prawne (np. decyzja o wpisaniu na listę studentów). Natomiast należy przychylić się do zapatrywania, iż określona w ustawie jest treść prawa podmiotowego związanego z wystawionym nośnikiem i że to właśnie treść prawa podmiotowego (np. ulga na przejazd koleją) „wynika wprost z ustawy”, a nie uprawnienie jako takie. W tym rozumieniu można stwierdzić, iż treść prawa podmiotowego związanego z nośnikiem wynika wprost z ustawy.

Środki symbolizujące prawo podmiotowe z dziedziny prawa publicznego znajdują zastosowanie w różnych dziedzinach życia codziennego. Z tego względu z poszczególnymi typami środków symbolizujących prawo podmiotowe związana jest zróżnicowana treść praw podmiotowych. Typowymi kierunkami wykorzystania prezentowanej kategorii jurydycznej są 4 sfery: wykonywanie praw podmiotowych majątkowych (np. korzystanie z usług określonego przewoźnika na zasadzie preferencyjnej), wykonywanie praw podmiotowych niemajątkowych (np. prawo prowadzenia określonego pojazdu), wykonywanie praw podmiotowych korporacyjnych (np. udział w pracach społeczności studenckiej) oraz wykonywanie mandatu (np. poselskiego). W praktyce obrotu prawnego sygnalizowane płaszczyzny przenikają się w różnych kombinacjach i z różnym natężeniem.

Po drugie, w wyniku aktualizowania się skutków zdarzenia prawnego, leżącego u podstaw wystawienia, dochodzi do ustanowienia reguł posługiwania się środkiem symbolizującym prawo podmiotowe *pro foro externo*.

Bez ingerencji ustawodawcy modyfikacja reguł posługiwania się środkiem symbolizującym prawo podmiotowe z dziedziny prawa publicznego nie odnosi skutków prawnych. Granice autonomii podmiotów prawa cywilnego nie obejmują tej sfery. Unormowania ustawowe nie pozostawiają uczestnikom czynności emisyjnej swobody w kształtowaniu reguł posługiwania się w obrocie prawnym

środkiem symbolizującym prawo podmiotowe. Reguły posługiwania się środkami symbolizującymi prawo podmiotowe z dziedziny prawa publicznego są sformalizowane w najwyższym stopniu, podobnie jak w przypadku papierów wartościowych wystawionych w oparciu o delegację szczegółową.

Wyeksponowaną pozycję wśród reguł posługiwania się środkiem symbolizującym prawo podmiotowe zajmuje zwykła klauzula prezentacyjna⁵. Jak się wydaje, brak jest argumentów przeciwko interpretacji reguł korzystania ze środków symbolizujących prawo podmiotowe z dziedziny prawa publicznego, w oparciu o skutki zastrzeżenia zwykłej klauzuli prezentacyjnej. Do wykonywania praw podmiotowych przysługujących osobie uprawnionej wymagana jest prezentacja dokumentu.

Osoba uprawniona na podstawie środka symbolizującego prawo podmiotowe z dziedziny prawa publicznego musi liczyć się z tym, że wykona przysługujące jej prawo podmiotowe dopiero po prezentacji dokumentu. Jeżeli chodzi o wykonywanie uprawnień majątkowych, to posiadacz środka symbolizującego prawo podmiotowe z dziedziny prawa publicznego powinien uwzględnić skutki zastosowania reguły rozkładu ciężaru dowodu, wyrażonej w przepisie art. 6 k.c. Konfrontując te uwagi z poglądami wyrażonymi w uzasadnieniu wyroku TK, okazuje się, że prezentacja biletu ulgowego nie wystarcza dla zaspokojenia roszczeń przewoźnika. Nie ilustruje bowiem rozmiaru długu podróznego uprawnionego do ulgi względem przewoźnika, w zakresie rozmiaru świadczenia, jakiego przewoźnik może domagać się na podstawie umowy przewozu.

Przewoźnik może żądać, oprócz okazania biletu ulgowego, także okazania dokumentu uprawniającego do przejazdu ulgowego. Jeżeli podróżny nie zdoła wykazać uprawnienia do przejazdu ulgowego, to spadną na niego ujemne konsekwencje związane z tym, że jest uważany za podróżnego bez biletu. Następstwa nieudowodnienia faktu spoczywają na osobie, która odniosłaby korzyść z pomyślnie przeprowadzonego dowodu (art. 6 k.c.). Osoba uprawniona może jednak w inny sposób wykazać to, że przysługuje jej uprawnienie (np. majątkowe) związane z dokumentem. Prowadzenie dowodu bez prezentacji środka symbolizującego prawo podmiotowe z dziedziny prawa publicznego jest dopuszczalne, a jeżeli jest przeprowadzone pomyślnie, to odnosi skutki prawne dla osoby uprawnionej.

7. Charakterystykę szczegółową środków symbolizujących prawo podmiotowe z dziedziny prawa publicznego można uzupełnić przez podkreślenie istotnego detalu konstrukcyjnego. Prezentowana kategoria juretyczna nie zasługuje na zakwalifikowanie do grupy znaków legitymacyjnych stwierdzających obowiązek świadczenia (art. 921¹⁵ k.c.). Konsekwencje tego stwierdzenia są nader istotne.

W efekcie aktualizowania się skutków zdarzenia prawnego, leżącego u podstaw wystawienia (emisji) środka symbolizującego prawo podmiotowe z dziedziny prawa publicznego, nie powstaje obowiązek spełnienia świadczenia. Dlatego omawiana instytucja znajduje się poza zakresem stosowania odesłania

---

⁵ Zob. F. Zoll: *Klauzule dokumentowe. Prawo dokumentów dłużnych ze szczególnym uwzględnieniem papierów wartościowych*, Warszawa 2001, s. 40 i n.

ustawowego z art. 921¹⁵ § 1 k.c. Do środków symbolizujących prawo podmiotowe z dziedziny prawa publicznego nie stosuje się przepisów o papierach wartościowych.

W wyniku rozpoznania tego znaczącego faktu można sformułować wiele interesujących konkluzji. Między innymi brak jest podstaw dla przeprowadzenia dywersyfikacji omawianej kategorii jurystycznej według schematu: imienne - okazicielskie - na zlecenie. Ponadto środki symbolizujące prawo podmiotowe z dziedziny prawa publicznego wyrażają więzkę praw podmiotowych niepodlegających przeniesieniu na inną osobę (*inter vivos* oraz *ex mortis causa*), ponieważ źródłem zależności między prawem podmiotowym a nośnikiem nie jest czynność prawna.

Konrad Zacharzewski